

RITA DEPESTEL-MARTYNOWSKI

*Liefste
&
Clara*

BRIEVEN VAN
ACHTER HET
IJZEREN GORDIJN

ERTSBERG

1978. REIS NAAR DE ANDERE KANT VAN DE MUUR

De dag voor mijn vertrek naar Polen heb ik het koetswerk van mijn gloednieuwe karretje doen fonkelen tot mijn knokkels er pijn van deden. De rode Renault 5 is mijn eerste grote aankoop, het tastbare resultaat van een jaar lesgeven bij de zusters ursulinen. Geen spatje laat ik toe op mijn geliefde bakje. Karel, mijn verloofde, heeft een flinke korting bedongen – de garage hoort immers toe aan zijn oom. De auto is van een praktisch nieuw model, met vijf deuren en een wegklapbare achterbank. Mijn hele hebben en houden stouw ik erin, niets laat ik achter op mijn kamer bij Marraine. Na een sobere studietijd was het een verademing om zelf verdiend geld te kunnen uitgeven aan andere zaken dan aan studieboeken. Die kafte ik in het begin van het academiejaar zorgvuldig om ze later te kunnen doorverkopen. Mijn eerste échte boeken aankoop was het verzamelde werk van Willem Elsschot, mijn eerste lp *Atom Heart Mother* van Pink Floyd. Koeien op de hoes, groen gras onder een helblauwe hemel. Voor het eerst kon ik me kleren uit boetieks veroorloven. Je moet jeans meenemen naar Polen, hadden ze gezegd, en nylonkousen en ondergoed, alsof ze er alles van wisten. Ze: Marraine, tante Suzanne, Karel en de Keirsebilcks, zuster directrice. Ze hadden begrepen dat hun weerstand alleen maar omgekeerd werkte, dus vulde Marraine de kieren tussen de dozen en koffers op met repen chocolade van Jacques en zakken chocotoffs. Tante Suzanne offerde vijf platte pakken nylonkousen. De tientallen conservenblikken onder de voorbank waren het werk van ma Keirsebilck: ronde blikken met bonen in tomatensaus en vierkante blikken met corned-beef en sardines, dingen die ik eigenlijk niet lust, maar honger – neen, liever niet. Op de valreep kwam Marraine nog met een stapel grauwwitte badhanddoeken aangehold.

‘Gekregen van zuster directrice,’ zei ze, naar adem happend, ‘want in zo’n land komt alles van pas.’

Alsof ze Polen met Congo verwarde. Ik legde de handdoeken op de passagiersstoel. Ze roken naar mufte kloosterkast.

Vorige week nog waren Karel en ik bij tante Clara en nonkel Marcel in Velennes.

‘Bij een officiële verloving hoort een *tour de famille*,’ had Marraine beslist. De ‘jonge loten aan de stam’ zoals pa Keirsebilck ons noemde, moesten worden voorgesteld aan beide families. De Keirsebilcks hadden hun beurt al gehad: nonkel Achiël van de garage, nonkel Hector van de bank en nonkel Victor de juwelier – drie nijvere West-Vlaamse broers die goed hadden geboerd in Antwerpen. Nu was het de beurt aan de Frions, de échte boeren: Marrisines zus Clara die getrouwd is met Marcel Frion, een boer uit Frankrijk. *Vrankrijk*, zegt Marrisaine. De lucht is zo blauw als die op de lp van Pink Floyd, de koeien heten Belle, Bebêche en Suzette. Voor Karel is de tocht een marteling. Hij ziet alleen een armtierig straatdorp in het noorden van Frankrijk, ik zie het paradijs van mijn vakanties als kind. Na een flinke wandeling zitten we te wiebelen op de ketting die het bloemperk rond het oorlogsmonument afboordt.

‘Verplicht in elke Franse gemeente, van stad tot boerengat,’ rijmt Karel. Hij rekt zijn armen uit, tuimelt bijna van de ketting. Mijn knapperd heeft een beurs voor Harvard, maar ik heb ook iets om trots op te zijn. Ik wijs de naam van mijn Franse grootvader aan, de broer van nonkel Marcel. *Pepères* naam is de zesde op het arduinen vlak dat uitkijkt over de weilanden en de koolzaadvelden. Hij staat helemaal onderaan de lijst met de gesneuvelden van ’40-’45, wars van alle alfabetische orde. *Etienne Frion, °1912 – Reudchen (D) 1945*. De verf op de letters is afgebladderd.

‘Bijwerken met rode menie,’ bromt mijn verloofde.

Volgend jaar trouwen we, na Karels jaar in Amerika en het mijne in Polen. De datum is vastgelegd op 1 september 1979 en de zaal is besteld, dezelfde als die van het huwelijk van tante Suzanne en nonkel Maurice. Mijn jaar in Polen zie ik als een passage, een soort van compensatie omdat Karel naar het buitenland gaat – tenminste zo heb ik het voorgesteld aan Marrisaine. Diep in mij, moet ik toegeven, zit ook een zucht

naar avontuur waar ik minstens één keer in mijn leven aan toe wil geven, vóór het leven van geordende zekerheid in ons nieuwe landhuis van start gaat.

‘Weet jij waar Reudchen ligt?’ vraag ik. ‘Misschien kom ik er wel langs wanneer ik binnenkort door Duitsland rijd. Kan ik met mijn eigen ogen zien waar Pepère is omgekomen.’

‘Ik zal het straks opzoeken op de wegenkaart,’ belooft Karel. Zijn humeur klaart op naarmate het uur van vertrek uit dit stofdorp nadert.

‘Heb ik al gedaan. Ik vind het niet.’

‘Misschien heb je niet goed gezocht. Of is het dorp te klein. Of ligt Reudchen niet in West-Duitsland maar in de D D R.’

‘Dat zou kunnen. Het ligt in ieder geval in mijn richting, niet in de jouwe.’

‘Als het niet van de kaart is geveegd door de oorlog.’ Karels ratio zegeviert, altijd. Hij legt zijn arm om mijn schouder en trekt me tegen zich aan.

‘Is je Marraine al wat bijgedraaid?’ vraagt hij.

‘Dat gaat wel,’ zucht ik. Wekenlang hebben we met getrokken messen tegenover elkaar gestaan, mijn grootmoeder en ik. De argumenten zwipten om mijn oren: dat ze het onbegrijpelijk vond dat ik een vaste aanstelling als lerares bij de ursulinen zomaar aan mijn neus voorbij liet gaan, dat ze mijn studies betaald had, wat ik daar ging zoeken achter het IJzeren Gordijn en dat het mijn dood kon betekenen.

‘Je hebt astma, denk erom.’ En dan was er mijn verloofde Karel natuurlijk, de zoon van natiebaas Keirsebilck, haar dorpsgenoot uit Otegem. Mijn tegenargumenten – dat ik in Polen zou werken aan de universiteit, een nieuwe taal zou leren, nieuwe mensen zou ontmoeten, nieuwe horizons verkennen, dat er puffers bestonden tegen astma, en dat ik die wel zou meenemen – ketsten af als tegen een muur. Niets hielp. Met elk argument spande Marraine de touwen strakker aan. Discussies liepen uit op melodramatische hoogtepunten. Marraine snikte dat ze wéér helemaal alleen zou worden achtergelaten.

‘Eerst mijn man weg, dan mijn zoon. En nu mijn enige kleinkind.’ Om haar woorden kracht bij te zetten, tikte ze met haar rechterwijsvinger op de dubbele trouwring aan haar linker ringvinger, dan wees ze

naar de foto op het buffet – mijn grootvader in legeruniform op een boerenpaard, een lachende kleine jongen schrijlings voor zich. Joseph, mijn toen achtjarige vader. De foto was de laatste vóór Pepère krijsgeslagen werd genomen. Ernaast stond het paarse doosje met papa's kunstoo. Hij is gestorven in expojaar 1958. Ik was een kleuter van drie. Mama werd sindsdien geplaagd door depressies. Het jaar van mijn twaalfde verjaardag werd ze voorgoed opgenomen in het Bethaniënhuis, ergens ver weg in de Kempen. Ik verhuisde naar Marraines hoekhuis in Merksem, waar ik de kamer kreeg van tante Suzanne. Die had net een aanstelling gekregen als kleuterleidster in Roeselare. Het is Marraine die me een degelijke opvoeding heeft bezorgd. Mijn leven rolt als een knikker van een knikkerbaan: naar school bij de ursulinen, studeren in Antwerpen, lesgeven op mijn oude school en dan trouwen met Karel.

'Je bent goed gek. Polen. Wie gaat er nu naar Polen?' foeterde ze. Het woord pletste in mijn gezicht als een vieze dweil. Ik had goed zeggen dat het idee niet van mezelf kwam maar van professor Struyf – een pater jezuiet, nota bene, en dat ik toch ook wat mocht als Karel een heel jaar naar Amerika ging.

'Natuurlijk gaat hij naar Amerika,' zei Marraine, 'zo'n knappe kop.' Amerika – een woord met een kroontje. Een briljante jongeman als hij moest de wijde wereld verkennen voor hij zich *settelde*, vond ze, hoewel Harvard haar tot voor enkele weken totaal onbekend was. Ze prees haar toekomstige schoonzoon de hemel in. Wat haar bloedeigen kleindochter intussen deed, leek van minder belang. Ik hoorde gelukkig te zijn en dagelijks zingend te gaan lesgeven, alsof de vier jaar universiteit enkel hadden gediend om me terug naar mijn oude school te katapulteren.

'Blijf toch bij de ursulinen. Dan heb je tenminste een goed pensioen op je oude dag,' luidde het deze keer. Ik telde laconiek uit dat er 42 jaar ligt tussen drieëntwintig en vijfenzestig en dat er intussen van alles kon gebeuren. Ten einde raad greep Marraine het paarse doosje. Ze nam de glazen knikker tussen duim en wijsvinger, de blauwe iris naar mij gericht. Ik week achteruit, vreesde dat ze met de bol zou gaan zwaaien, zoals mama vroeger deed.

'Het oog van je vader. Hij ziet je. Hij zou nooit willen dat je bij me weg gaat.'

Ik bleef onbewogen. Mijn plan stond vast. Het was tenslotte Gaston Keirsebilck, Karels vader, die de plooiën gladstreek.

‘Laat dat kind toch een jaartje naar Polen gaan, dan is het zot eraf,’ suste hij. De argumenten die hij aanhaalde, klonken zelfs in Marraines oren niet onredelijk.

‘Terwijl onze Karel in Amerika zit, kan Veerle haar tijd maar beter nuttig besteden. Trouwens,’ besloot hij zakelijk, ‘Polen ligt achter het IJzeren Gordijn, en de kans dat het kind er blijft, is heel klein. Wedden dat ze terugkomt?’

Zo deed ik de grote verdwijntruc: in volle Koude Oorlog waagde ik me achter het IJzeren Gordijn, waar de Europese wegenkaarten eindigden. Polen heette toen nog voluit Polska Rzeczpospolita Ludowa – in mensentaal Poolse Volksrepubliek – en was terra incognita, vrij van vreemdelingen. De hordes Erasmusstudenten vielen pas decennia later het land binnen.

Op de ochtend van mijn vertrek zit Marraine bij het krieken van de dag al op kantoor, weer helemaal haar vriendelijke, waardige zelf. ‘Wydooghe Kolen en Hout’ is gevestigd op de benedenverdieping van ons protserige hoekhuis, ooit gebouwd door Marraines oudere broer Oscar, van wie ze na zijn dood de handel heeft overgenomen. Uit commerciële overwegingen schrapte ze op het briefpapier en op het uithangbord gewoon het woord Oscar en verving het door weduwe. Zo keerde ze ongemerkt terug tot haar West-Vlaamse geboortenaam, hoewel ze in werkelijkheid weduwe Frion is, de weduwe van de Fransman Etienne Frion, mijn grootvader. Oorlogsweduwe, noemt ze zichzelf het liefst. Ons huis is het enige gebouw in de Begonialei dat tijdens de V1-bombardementen na de bevrijding van Antwerpen overeind is gebleven. Het gonst er van de ochtendlijke bedrijvigheid. Mia, de trouwe poetsvrouw, wrijft met een zeemleren lap zorgvuldig het kristalglas van de dubbele inkomdeur schoon. Oude Louis, nog steeds even taai, rijdt op een trekkar een palet stofvrij verpakte zakken eierkolen naar binnen en deponeert ze naast het zware eiken bureau van madame Marie, zoals hij zijn bazin nog steeds eerbiedig noemt. Marraine geniet koninklijk van haar ochtendkoffie, tronend tussen de nette stapels fac-

turen en rekeningen waarop haar kristallen presse-papier schittert in alle kleuren van de regenboog. Achter haar bureau staat de kerselaren boekenkast met de boeken uit het Pantheon der Nobelprijswinnaars, stofvrij achter glas van groot naar klein geschikt. Met een zilveren suikertang knipt ze een klontje van Tienen uit een porseleinen suikerpot en laat het voorzichtig in haar kopje glijden. Uit de muil van een kannetje in de vorm van een koe druppelt ze voorzichtig een wolkje melk bij de koffie, die ze vervolgens met een zilveren lepeltje omroert. Ze geniet van het ritueel alsof er geen vuiltje aan de lucht is. In werkelijkheid gaat het bergaf met de handel. Het magazijn is al verkocht. Louis, de enige arbeider van het bedrijf, wordt binnenkort vijftenzestig. Na zijn pensioen kan Marraine met een gerust gemoed de zaak sluiten. De tijden van de rode vrachtwagen en de leveringen ten huize zijn samen met het opwolkend stof verdwenen. Steenkool is voorbijgestreefd, de klanten zijn overgeschakeld op gas of stookolie. Heel af en toe komt een buurvrouw een zakje antraciet kopen, contant betaald met biljetten of muntstukken. De honderdfrankstukken die Marraine heel soms krijgt, houdt ze apart voor mij. Ze staat ze mondjesmaat af: telkens één voor mijn verjaardag en één op Nieuwjaar. 'Als je er iets voor wil kopen, zeg het me. Dan ruil ik het stuk voor een briefje,' zei ze er dan bij, alsof ze haar schatten in de familie wilde houden. Maar ik koesterde de mooie, lichtjes glanzende munten evenveel als zij, en bewaarde ze in een blikken koekendoos bij mijn andere schatten. Vier koningen stonden er op de munten, drie Leopolds en één Albert, en naar het schijnt zat er echt zilver in. Karel legde me uit dat honderdfrankstukken vroeger massaal werden aangemaakt en in de omloop gebracht, maar paradoxaal genoeg zelden als betaalmiddel werden gebruikt omdat iedereen ze oppotte. Echte hebbedingen waren het die in spaarpotten, lades en doosjes verdwenen, zoals grote trage regendruppels na een droogte geabsorbeerd worden in wit zand. Ze zijn er nog, maar je ziet ze niet meer. 'Briefjes zijn overigens evenveel waard,' sluit hij zijn betoog af. Ik vind van niet.

'Ga zitten en neem een kop koffie, kindje, want wat is het leven zonder koffie,' verwelkomt Marraine me. Ze wijst op de stoel tegenover haar aan het bureau, de plaats voor de leveranciers en de boekhouder.

Ik houd van haar welluidende stem. Tegelijkertijd verkneukel ik me in haar West-Vlaamse accent.

‘Is het goud of hout dat u verkoopt, Marraine?’ Ons standaardgrapje.

‘Goud natuurlijk,’ of: ‘Hout natuurlijk.’ Uit haar mond klinken ‘goud’ en ‘hout’ hetzelfde.

Ik schater het uit. Ze schenkt koffie in het kopje dat naast een schaal koekjes en een fles Elixir d’Anvers klaarstaat voor natiebaas Keirsebilck. Hij komt vast de overname bespreken van Wydooghe Kolen en Hout door firma Keirsebilck en Co. De Co staat voor zijn enige zoon, Karel. Met Nieuwjaar vorig jaar kwam die voor het eerst mee, voor de traditionele borrel. Zo leerden we elkaar kennen. Karel studeerde handelswetenschappen in Leuven, had steeds grote onderscheiding, en – zeer belangrijk in Marraines ogen – ouders met een nieuwe villa op Vriesdonk.

‘Wat vind je van die jongen?’ had ze me gevraagd.

De jongen is iets groter dan ik, heeft krullen, aangeboren onberispelijke manieren en zo weinig fantasie als zijn vader haar heeft op zijn schedeldak. Hij is onveranderlijk correct en lief. Vooral zijn krullenbol vind ik onweerstaanbaar. De weken daarop hadden Karel en zijn pa als bij wonder telkens iets te bespreken met Marraine wanneer ik binnenwaaide na school. We werden een koppel. Ik voel me er niet slecht bij en Marraine kijkt tevreden toe.

‘Let op mijn woorden,’ zegt ze. ‘Zekerheid is ook liefde. Een veilige haven is al wat een mens nodig heeft.’

In Marraines ogen ben ik nog steeds het kleine meisje in blauwgrijs uniform dat elke dag naar school fietst. Mijn jaren aan de universiteit zijn voor haar niet meer dan een passage geweest, noodzakelijk voor een baan op mijn oude school en een huwelijk met de zoon van de natiebaas, net als zijzelf een telg uit het West-Vlaamse Otegem. Ik zet me schrap voor een laatste preek over de gemiste kansen op een vaste aanstelling op school maar die blijft uit. Marraine neemt een sleutel uit het potje naast het bakelieten telefoontoestel en opent de la onder het bureaublad. Toen ik klein was, zaten er repen chocolade van Jacques in, met zilverpapieren wikkels en chromo’s van futuristische auto’s,

vliegtuigen, exotische dieren of beelden uit verre landen. In de winter kwamen er mandarijnen uit de la en soms een sprookjesboek. Deze keer geeft Marraine me een in wit papier gewikkeld pak. 'Twee boterhammen met kaas, twee met ham en één met confituur. Voor onderweg.' Ze rekt het elastiek rond het pak even uit en laat hem met een klak terug op het vetvrije papier ketsen. 'En een pak soldatenkoeken.'

'Dank u, Marraine.'

Boterhammen. Net als tijdens de jaren dat ik 's middags op school bleef eten. Voor Marraine zal ik nooit volwassen worden.

'Ga je me af en toe een brief schrijven?'

'Natuurlijk Marraine.'

'En aan Karel?'

Ik knik. 'Natuurlijk, Marraine.'

Ze geeft me voor alle zekerheid een pak roze enveloppen.

'Mag ik je ring nog eens zien?' Met haar zachte vingers streelt ze mijn hand met de verlovingsring.

'Echt chic. Heb je trouwens nog nieuws van hem uit Amerika?'

'Ja hoor, Marraine. Hij heeft me een luchtpostblaadje gestuurd dat hij goed is aangekomen en dat alles naar wens verloopt.' En dat hij van me houdt, maar dat vertel ik haar niet, en of ik het hem alstublieft niet kwalijk wil nemen dat onze trouwdag met een jaar wordt uitgesteld door zijn Fullbrightheurs in Harvard. Denk om het prestige, schrijft hij, je wordt de echtgenote van een professor. Echtgenote, niet vrouw. De Keirsebilcks hebben een stand op te houden.

Ik kijk over Marraines zilvergrijze hoofd naar buiten, naar mijn auto die als een trouw paard gepakt en gezakt staat naast de rode brievenbus.

'Heb je wel goede stapschoenen bij je?'

'Ik ga lesgeven, Marraine, niet stappen.' Ik trappel van ongeduld. Die vreemde vraag irriteert me. Wat hebben stapschoenen met Polen te maken? Of wil Marraine weer tijd rekken?

'Ik heb nog iets,' doet ze geheimzinnig. Weer schuift de la open. Een nagelnieuwe portefeuille komt tevoorschijn: onder de rits een bundeltje knisperende tienmarkbiljetten, in het leder het reliëf van een schip met daaronder de woorden *Vaartwel ende levet scone*. Ik doe alsof ik de geur opsnuif om een snik te camoufleren.

De laatste stap in het afscheidsritueel zijn de vier kussen op Mairaines gepoederde wangen. Vier, zoals in *Vrankrijk*, zegt ze, terwijl ze met de wijsvingers van beide handen twee symmetrische tikjes geeft op de plaats waar de kussen moeten komen: achter op haar wangen, vlak vóór haar parelmoeren oorstekers. Zou ik haar eindelijk vragen waarom ze uit *Vrankrijk* is weggegaan? En waar en hoe mijn grootvader, Pepère Etienne, eigenlijk gestorven is? Welke heldendaad hij heeft verricht om op het monument in *Vrankrijk* te komen? Mairaine vertelt nooit over vroeger. Als ik iets wil weten, is het nu of nooit, denk ik. Mairaine is tenslotte al 64, dus stokoud. Ze zou al dood kunnen zijn wanneer ik terugkom uit Polen. Mijn morose gedachtegang wordt bruusk onderbroken door het geklingel van de winkelbel. Het forse silhouet van natiebaas Keirsebilck is zichtbaar achter de bloemmotieven van de melkglazen deur.

‘Je moet gaan, kindje,’ zegt Mairaine.

Ineens is er geen tijd meer voor een laatste kop koffie. Het is nooit anders geweest: Wydooghe Kolen en Hout eerst, dan de rest. Ik kus Mairaine snel op beide niet meer poederdroge wangen, geef beleefd een hand aan mijn toekomstige schoonvader en stap gedecideerd naar de auto. Ik draai het raampje open en zwaai nog even, maar pa Keirsebilck en Mairaine zijn al druk in gesprek gewikkeld. Het pakje met de boterhammen leg ik op de passagiersstoel en de portefeuille in het handschoenkastje, naast mijn maagdelijke eerste reispass en de zes puffers die als soldaten in slagorde liggen. Lieve Mairaine. Voor het laatst werp ik een blik op de glanzend schoongewreven koperen plaat naast de inkomhal: ‘Wed. Wydooghe Kolen en Hout.’

Ik geef iets te veel gas. De auto springt even op, blij dat de trossen eindelijk zijn losgegooid.

Ik zet mijn bril op en draai de zonneklep omlaag. Met een lange haal snuif ik de geur op van de nieuwe auto. Het wordt licht in mijn hoofd. Het weer is heerlijk, warm en fris tegelijk, zoals in september op de eerste schooldag. Vlotjes rijd ik de autoweg op richting Hasselt-Keulen. Voor zijn vlucht naar Amerika hebben Karel en ik mijn route naar Wrocław uitgestippeld en met fluostift gemarkeerd op de wegen-

kaart van de VTB. Bij gebrek aan autoradio kweel ik luidkeels liedjes die me te binnen schieten. Na drie uur rijden heb ik al twee grenzen gepasseerd: de Belgisch-Nederlandse en de Nederlands-West-Duitse, gemarkeerd door kleine gebouwen met vriendelijke grenswachters die me welgezind groeten. Tegen 100 kilometer per uur bol ik mijn vrijheid tegemoet, netjes op de rechterrajstrook. Blinkende zwarte en donkergrijze Mercedesen, BMW's en Volkswagens suizen mijn rode Renaultje links voorbij. Toch voel ik me als een veroveraar. Niemand kan me tegenhouden. De adrenaline giert door mijn lijf wanneer ik de kilometerslange *Autobahn*brug oprijd die net voor Keulen de Rijn overspant. Nu begint het avontuur pas echt. Ik wil zo vlug mogelijk in Polen zijn, alleen stoppen als het niet anders kan. In Olpe wijkt de benzinemeter al vervaarlijk naar links. 'Je tank niet helemaal leegrijden,' heeft Karels nonkel Achiël gewaarschuwd, 'dat is niet goed voor de motor.' Ik sla zijn raad in de wind en neem pas de afslag in Siegen, 30 kilometer verderop. Daar is Rubens geboren, maar die reed nog met paard en kar. Ik, daarentegen, ga een tijger in mijn tank stoppen, of beter, dat doet de pompbediende – witte broek, wit jasje met roodblauw logo van Esso. Ik pak mijn portemonnee uit het handschoenbakje en schrik van het water dat plotseling uit een emmer tegen de voorruit wordt gekieperd en in kleverige stralen naar beneden druipt. De pompbediende veegt met een grote spons de uiteengespatte insecten weg. Zou die schoonmaak in de benzineprijs zijn inbegrepen? Of verwacht de man een fooi bovenop de prijs van de brandstof? Karel zou het weten – hij weet alles over geld. Hij is dan ook handelingenieur. Misschien zou de reis toch leuker geweest zijn als hij erbij was, met zijn krullen en zijn flair. Maar neen, hij zou het stuur weer willen overnemen en me amper toelaten om zelf te rijden. En dat met mijn eigen auto, mijn blinkend rode, zelf bijeen gespaarde trots. Verder dan maar. Met deze kleine Fransman moet ik opletten niet van de weg te worden gemaaid – ik tuffend met een slakkengang van honderdtien, af en toe zelfs bijna honderdtwintig kilometer per uur, de anderen laagvliëgend tegen minstens honderdzesig. De meeste auto's zijn donker van kleur en van Duitse makelij. De hele tijd volg ik de E40, tot in Giessen. Daar moet ik opletten, heeft Karel gezegd, om vooral niet ver-

der naar het zuiden, richting Frankfurt te rijden. Voor alle zekerheid doe ik even een parkeerplaats aan, bestudeer de kaart en eet intussen Marraines boterhammen. Zou ze aan me denken?

Zeven uur ben ik intussen onderweg. *'Bad Hersfeld. Letzte Abfahrt in der Bundesrepublik'* lees ik op de wegwijzer. Dit is de uitrit van de laatste kans, besef ik. Verder stopt het westerse bestaan en begint de onbekende wereld achter het IJzeren Gordijn. Plotseling ben ik alleen op de weg. De Mercedessen, BMW's en Volkswagens die me een half uur geleden nog zo vlotjes inhaalden zijn als bij toverslag verdwenen. Stilte heerst alom. Geen motorgeronk, geen vliegtuiglawaai, zelfs de vogels houden hun bek. *Unheimlich* is het woord. Even twijfel ik. Misschien is het verstandiger om een slaappleats te zoeken in Bad Hersfeld, aan deze kant van de grens, binnen de veilige knusheid van het westen? Maar mijn fascinatie voor het IJzeren Gordijn wint het van het gezonde verstand. Ik rijd verder, het onbekende tegemoet. Eerst is er nog een grenscontrole van de *Bundesrepublik*, die niets voorstelt: gewoon vriendelijk groetende douaniers. Als het dat maar is, denk ik opgelucht. Wat verder piekt aan beide zijden van de weg een betonnen paal met op ongeveer vijftien meter hoog het wapenschild van de DDR – de *Deutsche Demokratische Republik*, zoals Oost-Duitsland officieel heet. Meteen achter die paal wordt de stilte beklemmender. Een vieze geur dringt langzaam mijn neusgaten binnen. Bruinkool. Honderd meter verder blijkt het raadsel van de verdwenen auto's en van de plotseling ingetreden stilte opgehelderd: een lange rij Mercedessen, BMW's en Volkswagens staat met uitgeschakelde motors voor de pascontrole. Zes rijvakken worden overspannen door een soort van loopbrug met daaronder, naast elk vak, een plaatijzeren kantoorgebouwje. Voor en achter de loopbrug doemen metershoge verlichtingsinstallaties op. Niemand komt ongezien aan de overkant. Het beton van de rijbaan heeft de warmte van de dag opgeslorpt en gloeit als een radiator. De lucht stolt in mijn overvolle autootje. Honderden halfdode insecten worstelen hun laatste strijd uit op de voorruit. Ik wil eruit. Amper heb ik het portier opengemaakt, nauwelijks heeft mijn voet de Oost-Duitse grond geraakt of ik hoor een nors *'Sitzen bleiben'*. Geschrokken stap ik weer in en draai het raampje open. Lucht is wat ik wil, bruinkoolstank

is wat ik krijg. De geur van nieuw verdampt uit mijn auto, de vrolijke melodietjes verdwijnen uit mijn hoofd. Naast het raampje duikt een uniformpet op.

‘*Reisepässe bitte,*’ snauwt de klep. Mijn kostbare paspoort heb ik klaargelegd op de passagiersstoel, naast wat er overblijft van Marraines boterhammen. De grenswachter die bij de pet hoort, deponeert het document in een bakje dat als een gondellift aan een rail naar het controlegebouw verderop zweeft. Aan beide zijden van de weg is er een hoge afsluiting, verderop vierkante houten wachttorens tot zover als het oog reikt. Dit is het dan, het fameuze IJzeren Gordijn dat over Europa is neergedaald. Zou Churchill in 1946 ooit gedacht hebben dat zijn beeldspraak gematerialiseerd zou worden onder de vorm van prikkeldraad, uitkijktorens, muren, kolossale automatisch sluitende betonnen poorten en *Volkspolizei* die de plicht heeft om op vluchtelingen te schieten? Het Oostblok is efficiënt afgesloten. Geen mens kan er ongemerkt in of uit. Ik schakel de motor uit en wacht op wat komen zal.

Mijn fascinatie voor het IJzeren Gordijn dateert van precies 13 augustus 1960, de dag vóór Marraines jaarlijkse reis naar haar zus Clara in Frankrijk. Met zijn drieën zaten we te kijken naar het bijna ronde scherm: Marraine, tante Suzanne en ik. Moeder was voor het eerst opgenomen in het Bethaniënhuis – om de ziekte in haar hoofd te genezen, zei Marraine. Tante was al twintig en stokoud in mijn vijfjarige ogen. Ze werkte als kleuterleidster in Roeselare en was met vakantie.

Op het scherm zag ik hoe soldaten prikkeldraad uitrolden voor een flatgebouw. Uit het raam sprong een vrouw met wapperende rokken over de draad heen. In haar armen knelde ze een kleutermeisje met grote strikken in haar vlechten. Vier mannen keken afwachtend naar boven, een vangnet stevig in hun handen. De vrouw met het kind landde precies in het midden. ‘Weer twee burgers gered uit de klauwen van het communisme,’ zei de commentaarstem. Er volgde een filmfragment waarin een kale man met een vlinderdas en een zwart brilletje plechtig afkondigde dat er een IJzeren Gordijn was neergedaald over Europa. ‘Van Stettin aan de Oostzee tot Triëst aan de Adriatische Zee is een IJzeren Gordijn neergedaald, dwars door het Europese continent. Achter die lijn liggen alle hoofdsteden van de oude staten van

Centraal- en Oost-Europa: Warschau, Berlijn, Praag, Wenen, Boedapest, Belgrado, Boekarest en Sofia.' De vreemde namen smaakten als chocolade. Onderaan het scherm flikkerde 'Winston Churchill – Archiefbeeld'. Dan richtte de camera zich weer op het meisje met de vlechten, dat zich intussen had losgerukt uit de armen van haar moeder en terugrende naar de overkant, pal in de armen van een man. Haar vader, wist ik. De moeder gilte, strekte haar armen uit, maar het kind kwam niet terug. Een kreet van verbazing steeg op uit de monden van de omstanders.

'Dat kind loopt de verkeerde kant uit.' Marraine, vanuit haar fluwelen fauteuil.

'Ze loopt naar haar vader.' Tante Suzanne, naast mij op de sofa, bezig met zilverpoets en een dienblad.

'Veerle, leg nu eens eindelijk dat vlaggetje neer. Ik kan niets zien.' Marraine weer. Ik zei niets. Kinderen moesten zwijgen als grote mensen spraken. Het Belgische vlaggetje had ik gekregen toen koning Boudewijn trouwde. De lange naam van zijn Spaanse bruid kende ik uit het hoofd: doña Fabiola Fernanda Maria-de-las-Victorias Antonia de Mora y Aragon. Met het koninklijk huwelijk was ook de televisie in huis gekomen. Gebiologeerd keek ik hoe soldaten op het scherm nog meer prikkeldraad uitrolden. Het meisje stond hand in hand met haar vader aan de verkeerde kant.

'Dat kind zal het zich later nog beklagen,' zei tante Suzanne, 'daar bij de goddeloze communisten.'

Ik wist niet wat goddeloze communisten waren, maar was jaloers op het meisje. Ze had een vader en mooie dikke vlechten. Zelf had ik blond piekhaar – 'pierenverdriet' noemde Marraine het – en mijn vader was dood. Ik kende alleen zijn glazen oog. Moeder bewaarde het in een paars doosje. Ze ging ermee zwaaien wanneer ik ongehoorzaam was.

'Hoe komt het dat papa een glazen oog had?' vroeg ik. 'Komt dat door de goddeloze communisten?'

'Ssst,' deed Marraine, 'ga liever wat tekenen.' Ze gaf me een oud kasboek van Wydooghe Kolen en Hout. Op de lege bladzijden tekende ik een landschap dat ik nooit had gezien. Eerst golvende, elkaar kruisende horizontale lijnen. De vakken daartussen vulde ik op met groen

en geel. Op de kruisingen tussen de lijnen zette ik twee verticale strepen met bovenop een rood driehoekje: de kerk. Alleen de toren stak boven het landschap uit. Boven op de hoogste lijn tekende ik bomen langs de rechterkant van het blad. De stam kwam eerst, zodat de bomen stevig vanuit de grond omhoogschoten. De zon stond links. In de wolken boven het landschap schreef ik *voor de liefste Mareene*.

‘Je hebt Velennes getekend,’ zei ze, ‘waar tante Clara en nonkel Marcel wonen. En waar Joseph is geboren, jouw vader.’

Van papa herinner ik me alleen het oog dat hij voor het slapengaan uit zijn oogkas nam. Met het oog dat bleef zitten bestudeerde hij de glazen knikker die hij tussen duim en wijsvinger hield, de felblauwe iris naar zichzelf gericht. ‘Hou een oogje in het zeil vannacht, bolletje,’ zei hij dan. Met een tik belandde het kunstooi in het wit porseleinen kommetje op het glazen tablet van het nachtkastje.

‘Marraine, hoe komt het dat papa een glazen oog had?’ vroeg ik. Marraine antwoordde niet. Ze hield haar ogen strak op het scherm gericht. Op de beeldbuis schreeuwde de moeder van het meisje van op een trapladder iets naar de vader aan de andere kant van de muur, die met de minuut hoger werd. Spoedig reikte hij tot boven de hoofden. Het meisje met de dikke vlechten was verdwenen achter de betonblokken. De soldaten legden op de bovenste laag baksteen een rol prikkeldraad met messcherpe punten. Niemand kon nog ongemerkt naar de overkant komen. Het was Koude Oorlog. Een vreemd woord. Hoe kon oorlog koud zijn? Het was augustus en snikheet.

Nu sta ik hier zelf aan de verkeerde kant van de muur. Ik ken niemand die zich ooit achter het IJzeren Gordijn heeft gewaagd.

Een nijldige stem schrikt me op.

‘*Haben Sie Visa?*’ Deze keer hoort het uniform bij een vrouw: kokerrok, dikke nylonkousen, plompe schoenen, balpen en plastieken latje in haar borstzakje. Ze kribbelt iets op een formulier en scheurt de beschreven snipper met behulp van het latje los.

‘*Visa zahlen. Nur Westmarken, bitte.*’ Kortaf. Zijn er dan ook Ostmarken, vraag ik me af. Ik betaal met de nagelnieuwe knisperende D-markbiljetten van mijn voorzienige grootmoeder. De snipper die ik krijg als kwitantie, steek ik in mijn portefeuille.